

МАРИНІВ І. І.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права Європейського Союзу
(*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*)

УДК 341.171

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-5-2-29>

ВЗАЄМОДІЯ СУДУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ІЗ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ ІЗ ПРАВ ЛЮДИНИ В АСПЕКТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті досліджуються становлення та розвиток інституту захисту прав людини в Європейському Союзі, що пройшов свій шлях із часу, коли установчі акти Європейського Союзу не містили норм, які б наділяли судовий орган правом здійснювати захист основоположних прав людини. Аналізуються етапи, що залежали від тих чи інших чинників, які по-різному впливали на застосування Судом Європейського Союзу джерел міжнародного права, присвячених захисту прав

людини. Встановлено, що тривала відсутність у правопорядку Європейського Союзу спеціалізованого акта щодо захисту прав людини мала наслідком сильний вплив системи захисту, що склалась та існувала в межах Ради Європи. У свою чергу, здійснено дослідження судової практики Суду Європейського Союзу в період появи Європейської хартії про основоположні права Європейського Союзу як до набрання її юридичної сили, так і після. Особлива увага приділяється дослідженню кореляції Страсбурзької та Люксембурзької судових систем. Дослідження практики Суду Європейського Союзу, з одного боку, та аналіз судового активізму Європейського Суду з прав людини – з іншого, дають поштовхи для формулювання висновків щодо їхньої взаємозалежності та взаємовпливу. Досліджено автономну позицію Європейського Суду з прав людини щодо правопорядку Європейського Союзу та ставлення Суду Європейського Союзу до системи захисту, що склалась у межах Ради Європи. Насамкінець на підставі аналізу революційного висновку Суду Європейського Союзу щодо можливості приєднання Європейським Союзом до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. досліджено, чи змінився підхід Європейського суду з прав людини, встановлений у «презумпції Босфор», до системи захисту прав людини, що сформувалась в Європейському Союзі.

Ключові слова: Судова практика, Європейський суд із прав людини, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, судова практика Суду Європейського Союзу, Європейська хартія про основоположні права Європейського Союзу, Лісабонський договір, права людини.

The article examines the establishment and development the institute of the European Union human rights that has come its way since the founding acts of the European Union did not contain rules that would empower the judiciary to protect fundamental human rights. Stages that depended on various factors that differently influenced the use by the Court of Justice of the European Union of human rights sources are analyzed. It was found that the continued lack of a specialized human rights act in the European Union's law enforcement system resulted in a strong influence of the system of protection established and existing within the Council of Europe. In turn, a study of the case law of the Court of Justice of the European Union during the emergence of the European Charter on Fundamental Rights of the European Union, both before and after its entry into force, was carried out. Particular attention is paid to the study of the correlation between the Strasbourg and Luxembourg judicial systems. The case-law of the Court of Justice of the European Union and the analysis of the judicial activism of the European Court of Human Rights provide the impetus for drawing conclusions on their interdependence and mutual influence. The autonomous position of the European Court of Human Rights on the rule of law of the European Union and the attitude of the European Union, reflected in the European Charter on Fundamental Rights of the European Union, to the system of protection established within the Council of Europe are examined. Finally, based on an analysis of the European Union Court's revolutionary opinion on the possibility of the European Union joining the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in 1950, was investigated whether the approach of the European Court of Human Rights has changed "the presumption of the Bosphorus" to the system of human truth that is emerging in the European Union.

Key words: case-law, European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights, case law European Union, European Union Charter of Fundamental Rights, Treaty of Lisbon, human rights.

Вступ. Система захисту прав людини в Європі пройшла тривалий шлях свого становлення, відтак утвердилась у двох «надпотугах», таких як Рада Європи та Європейський Союз. Піклуючись про високі стандарти захисту прав людини, Люксембурзький та Страсбурзький судовий активізм розвивались шляхом як взаємодії, так і різного тлумачення правозахисних норм.

До питань, що стосуються інституту захисту прав людини в межах ЄС та Ради Європи, звертається багато вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких А. Арнулл, І. Батлер, М. Буроменський, В. Буткевич, В. Денисов, Т. Комарова, Ф. Манчіні, К. Маргарітіс, О. Мережко, М. Микієвич, В. Мицик, В. Муравйов, П. Рабінович, Х. Расмуссен, А. Росас, О. Святун, К. Смирнова, В. Стеглік, Е. Стейн, Дж. Уейлер, А. Федорова, Л. Фалалєєва, О. Хамуляк, Н. Шишкова. Однак здебільшого дослідження орієнтовані на юрисдикцію Суду Європейського Союзу (далі – Суду ЄС), практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), взаємодію судових органів ЄС та Ради Європи.

Постановка завдання. Як наслідок, питання пов'язані з особливостями застосування Судом ЄС таких інструментів, як Хартія, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ), та практики ЄСПЛ є фактично новою сферою для науки міжнародного права та права Європейського Союзу, а їх вивчення має науковий і практичний інтерес як з огляду на той факт, що більшість прав, передбачених Хартією, визнані за кожною особою, що перебуває на території ЄС (а отже – і за громадянами України), так і з огляду на європейські прагнення України посилити та розширити відносини з Європейським Союзом.

Результати дослідження. Комунітарне співробітництво держав-членів, що розпочалось із 1951 р. із заснуванням Європейського співтовариства вугілля та сталі, не ставило за мету зосереджуватись на питаннях захисту прав людини. Зокрема, першопочаткові тексти установчих договорів Європейських співтовариств не містили каталогу прав людини. Лише деякі права соціально-економічного характеру, безпосередньо необхідні для розбудови спільного ринку і забезпечення чотирьох свобод були закріплені, а саме: право на вільне пересування і проживання працівників в межах територій держав-членів; принцип заборони їхньої дискримінації за національною ознакою у питаннях працевлаштування, оплати праці й інших умов праці і найму (ст. 69 Договору про заснування Європейського співтовариства вугілля і сталі 1951 р., ст. 48 Договору про заснування Європейського економічного співтовариства 1957 р.).

Такий стан породив так зване протистояння з боку держав-членів правопорядку ЄС. Зокрема, Конституційний суд Федеративної Республіки Німеччина в одному зі своїх рішень постановив, що Основний закон ФРН не дозволяє передавати повноваження до міжнародної організації, яка не гарантує основоположні права. Італія визнавала за собою право виходу з Європейського економічного співтовариства у разі, якщо установчий договір буде суперечити її Конституції в частині захисту основоположних прав.

Відсутність в Установчих договорах прерогативи в Суду Правосуддя Європейських Співтовариств здійснювати захист фундаментальних прав призвела до ситуації, коли сам судовий орган вимушений був загальний принцип права «захист прав людини» ввести в правопорядок Європейських Співтовариств, що було вдало здійснено в справі 29/69 *Stauder v. City of Ulm* 1969 р. (пункт 7) [1, с. 425]. Визнавши в цій справі основоположні права людини загальними принципами права Співтовариства, Суд ЄС розвиває свою позицію, вказуючи в наступній справі 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft* 1970 р., що «... додержання основних прав людини є невіддільною частиною загальних принципів права, які, у свою чергу, захищаються Судом ЄС... Захист таких прав, що передбачений загальними для держав членів конституційними традиціями, повинен бути забезпечений у межах структури та цілей Співтовариства» (пункт 4) [2, с. 1134]. Ще однією справою на цьому етапі стала 4/73 *Nold v. Commission* 1974 р., де Суд ЄС уперше називає джерелами основоположних прав не лише конституційні традиції держав-членів, а й міжнародні договори, учасниками яких є останні, виокремивши з-поміж них ЄКПЛ, втім, не посиляючись на її конкретні положення (пункт 12) [3, с. 507].

Надалі в рішеннях Суду ЄС підкреслюється, що незважаючи на те, що Співтовариство не є стороною ЄКПЛ, він застосовує її як частину принципів права, «спільних для держав-членів» [4, с. 1232; 5, с. 3745; 6, с. 2045]. Зокрема в справі C-44/79 Hauer v. Land Rheinland-Pfalz 1979 р., що стосувалась Регламенту Співтовариства, яким встановлювалась тимчасова заборона на розширення посівів винограду, у зв'язку з чим Хауер не могла вирощувати виноград на землях, що знаходились у її володінні – Судом ЄС, як принцип права, було визнано право на власність і на свободу економічної діяльності. Рішення становило особливий інтерес, оскільки Суд ЄС, констатуючи, що право власності може бути обмеженим, не тільки посилався на окремі положення конституцій держав-членів (ФРН, Італії та Ірландії), а й проаналізував низку деталей, звертаючись до положень ЄКПЛ [4, с. 1232]. А у 1996 р., у справі C-13/94 P v. S and Cornwall County Council, Суд ЄС вперше прямо звернувся та здійснив аналіз практики ЄСПЛ (пункт 16) [7, с. 2164].

Тож, посилаючись на основні принципи права у своїй практиці, Суд ЄС встановив міст між новоствореним тоді правовим порядком Співтовариства з одного боку, та вже існуючими національними конституційними системами і ратифікованими державами-членами міжнародними договорами – з іншого боку. Обґрунтування можливості здійснення захисту прав людини скрізь призму захисту загальних принципів права супроводжувалось одночасно встановленням власної автономії Суду ЄС щодо національних судів і зміцненням верховенства права Співтовариства. Умовно розпочався перший період становлення інституту захисту прав людини. В правопорядку ЄС ще не було власного спеціалізованого документа, і орієнтиром виступала прийнята в межах Ради Європи 4 листопада 1950 р. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод.

Наступний етап характеризується появою Хартії про основоположні права Європейського Союзу від 7 грудня 2000 р. Урочисте проголошення на засіданні Європейської Ради в Ніцці 7 грудня 2000 р. цього акта не одразу мало наслідком надання їй вищої юридичної сили. Закономірним видається питання, як вплинув спеціалізований акт на судове тлумачення правозахисних норм та як співвідносив Суд ЄС Хартію з ЄКПЛ в період із 2000 до 2007 рр., тобто до часу надання їй загальнообов'язкової сили.

Зокрема, у справі C-540/03 European Parliament v Council of the European Union 2006 р., що стосувалась ініціативи Європейського Парламенту з приводу перевірки на предмет відповідності п. 1, 6 ст. 4, та ст. 8 Директиви Ради 2003/86/ЄС від 22 вересня 2003 р. про право на возз'єднання сім'ї, Суд ЄС здійснював оцінку можливості визнання вищевказаних положень Директиви як такими, що протирічать праву на повагу до сімейного життя (ст. 8 ЄКПЛ). Дана директива встановила вік неповнолітньої дитини, з якого держави-члени повинні дозволити безперешкодний в'їзд та проживання з метою возз'єднання сім'ї, а саме 15 років. Якщо заява подається після 15-річного віку, держави-члени дозволяють в'їзд та проживання таких дітей з інших причин, ніж возз'єднання сім'ї. Встановлення Директивою вказаного віку стало підставою для підняття питання дискримінації. Під час вирішення справи, Суд ЄС посилався на практику ЄСПЛ та міжнародне право. В п. 38 вказаного рішення Суд ЄС зазначив «що стосується Хартії, яка була урочисто проголошена Парламентом, Радою та Комісією в Ніцці 7 грудня 2000 р., то хоча вона не є обов'язковим правовим актом, однак законодавчий орган Співтовариства визнав її важливість, підтверджуючи у преамбулі Директиви, що дотримується принципів, визнаних не лише ЄКПЛ, але й тих, що закріплені в Хартії. Ба більше, основною метою Хартії, як видно з її преамбули, є підтвердження прав, які виникають, зокрема, з конституційних традицій і міжнародних зобов'язань, спільних для держав-членів, Договору про Європейський Союз, договорів Співтовариства, Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Соціальних хартій, прийнятих Спільнотою та Радою Європи, та судової практики Суду Правосуддя Європейських Співтовариств та Європейського суду з прав людини [8, с. 5822]. Тож, підкреслюючи важливість Хартії, Суд ЄС й надалі вирішує питання на підставі положень ЄКПЛ та застосовує стандарти ЄСПЛ.

Із прийняттям Лісабонського Договору 2007 р. розпочинається третій етап судового активізму у сфері захисту прав людини, оскільки було закріплено, що Хартія основоположних

прав Європейського Союзу від 7 грудня 2007 р. зі змінами, внесеними у Страсбурзі 12 грудня 2007 року має однакову з Договорами юридичну силу (ч. 1 ст. 6 ДЄС). Як зазначив Т. Трідімас (Т. Tridimas), із набранням вищої юридичної сили Хартії Європейський Союз не став «правозахисною організацією», а Суд ЄС не є «другим Європейським судом із прав людини» [9, с. 59]. Незважаючи на це, в польській науковій літературі зазначається, що «протягом багатьох років Суд ЄС будує судову практику щодо основних прав на основі Хартії, стаючи тим самим Судом з прав людини для Європейського Союзу» [10, с. 11]. Це цікава ситуація, оскільки Хартія, на відміну від ЄКПЛ або деяких інших міжнародних угод в галузі захисту прав людини, не містить окремої частини, в якій б регулювалось питання щодо правил і процедур гарантування та дотримання прав.

Оскільки Європейський Союз створив власний каталог основних прав і більшість із них відповідає гарантованим ЄКПЛ, існувала необхідність в уточненні взаємодії Страсбурзької та Люксембурзької систем. Наприклад, ч. 3 ст. 52 Хартії стала «інтерпретаційним містком», оскільки закріпила наступне: «тією мірою, якою ця Хартія містить права, що відповідають правам, гарантованим у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, значення та обсяг цих прав є тим самим, що їх встановлено Конвенцією. Це положення не шкодить праву Союзу надавати більш широкий захист». Крім того, ст. 53 Хартії зміцнює «інтерпретаційний місток», закріплюючи, що жодне положення у цій Хартії не повинно тлумачитися як обмеження чи порушення прав людини та основоположних свобод, що визначаються у відповідних сферах застосування законодавством Союзу та міжнародним правом, а також міжнародними угодами, сторонами яких є Союз або всі держави-члени, включаючи Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, та конституціями держав-членів [11, с. 227].

Слід зазначити, що судовий розгляд положень Хартії можливий лише щодо тлумачення та визначення правомірності законодавчих та виконавчих актів установ, органів, служб та агенцій Союзу, а також актів держав-членів щодо виконання законодавства Союзу під час здійснення їхніх відповідних повноважень (ч. 5 ст. 52 Хартії). Тож вказаний судовий розгляд положень Хартії може здійснюватись як на національному рівні (національним судовим органом), так і на союзному (Судом ЄС).

Під час здійснення тлумачення національного законодавства в світлі Хартії (наприклад, національних законів, що імплементують норми права ЄС), національний судовий орган має велику свободу розсуду щодо функціонального (телеологічного) тлумачення національних норм, з метою забезпечення ефективності основних прав ЄС, та повинен проявити належну ретельність, як цього вимагає ч. 2 ст. 19 ДЄС, де вказано, що держави-члени надають засоби судового захисту, достатні для того, щоб забезпечити ефективний правовий захист у сферах, охоплених законодавством Союзу. Діяльність судді у вказаному питанні є частиною принципу забезпечення ефективності законодавства ЄС (effet utility).

У свою чергу, практика застосування Судом ЄС норм ЄКПЛ засвідчує, що про порушення певної норми можна стверджувати, лише якщо предметом спору є питання, що підпадає під сферу дії права ЄС. Такий висновок Суд зробив у справі C-260/89 *Elliniki Radiophonia Tileorassi* 1991 р., визнавши в п. 42, що Суд ЄС «не має повноважень досліджувати відповідність ЄКПЛ тих норм, які не пов'язані з правом ЄС. Якщо ж мають місце норми, що діють у рамках сфери застосування права ЄС, і до Суду ЄС направлено запит у преюдиціальному порядку, то він має надати тлумачення, якого потребує національний суд, для оцінки того, чи відповідають такі норми основоположним правам, дотримання яких забезпечує Суд і які впливають з ЄКПЛ» [12, с. 2964].

Чи змінилась практика Суду ЄС після надання Хартії вищої юридичної сили: +? Зокрема, справа C-279/09 *DEB Deutsche Energiehandels-und Beratungsgesellschaft mbH v. Germany* 2010 р., яка стосувалась права юридичної особи на ефективний засіб правового захисту, була вирішена на підставі ст. 47 Хартії. Суд ЄС зокрема зазначив, що якщо мова йде стосовно основних прав, слід враховувати Хартію Європейського Союзу, яка з моменту набуття чинності Лісабонським договором відповідно до ч. 1 ст. 6, ДЄС має однакову з Договорами

юридичну силу. У свою чергу, в п. 59 вказаного рішення Суд ЄС зазначає, що принцип ефективного судового захисту, встановлений у ст. 47 Хартії, слід тлумачити як такий, що поширюється і на юридичних осіб, а допомога, надана на основі цього принципу, може, зокрема, включати звільнення від сплати коштів за витрати на провадження або представництво адвоката [13, с. 13900]. У свою чергу, в справі C-69/10 Brahim Samba Diouf v Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration 2011 р., яка стосувалася права на ефективний судовий захист у питаннях надання притулку, Суд ЄС не посилався ані на ЄКПЛ, ані на практику ЄСПЛ і вирішував її виключно на підставі ст. 47 Хартії (п. 49) [14, с. 7197]. Те саме мало місце в об'єднаних справах C-468/10 і C-469/10 Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) and Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) 2011 року, щодо права на захист даних [15, с. 12203]. У справі C-70/10 Scarlet Extended SA v Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM) 2011 року, щодо права на захист даних у сфері Інтернету та електронних комунікацій [16, с. 11975], у справі C-139/07 P. European Commission v Technische Glaswerke Ilmenau GmbH 2010 року, щодо права на доступ до документів [17, с. 5934], Суд ЄС не посилався на ЄКПЛ та практику ЄСПЛ.

Прикметно, що в багатьох випадках Суд ЄС явно віддає перевагу Хартії. Зокрема, в справі C-386/10 Chalkor AE Erexergasias Metallon v European Commission 2011 р. Суд ЄС постановив, що оскільки стаття 47 Хартії встановлює у праві ЄС захист, передбачений ст. 6 (1) ЄСПЛ, то слід посилатися лише на ст. 47 Хартії (п. 51). Та додав, що принцип ефективного судового захисту є загальним принципом права ЄС, який виражено у ст. 47 Хартії (пар. 52) [18, с. 13108].

Однак аналіз вказаних справ зовсім не означає, що Суд ЄС повністю абстрагується від Страсбурзької системи, та кардинально змінює вектор, орієнтуючись виключно на спеціалізований акт з захисту прав людини в ЄС. Більшість справ Суду ЄС продовжують містити посилання на ч. 3 ст. 52. Зокрема, в справі C-400/10 J. McB. v L. E. 2010 року, що стосувалась незаміжніх Дж. Макба та Л. Е. з приводу повернення дітей, які проживали з матір'ю в Англії – до Ірландії. Судом ЄС на підставі аналізу положень Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 р.; Регламенту Ради (ЄС) № 2201/2003 від 27 листопада 2003 р. щодо юрисдикції, визнання та виконання судових рішень у шлюбних справах та питаннях батьківської відповідальності; загальних принципів права; Хартії та ЄКПЛ було встановлено, що статті 7 Хартії, слід надати те саме значення та ту саму сферу дії, що і статті 8 ЄКПЛ, як вона тлумачиться судовою практикою Європейського суду з прав людини (пар. 53). Зокрема Суд ЄС зазначив, що Європейським судом з прав людини уже було розглянуто справи з аналогічними фактами, де встановлено, що національне законодавство, яке покладає батьківську відповідальність за дитину лише на її матір, не суперечить ст. 8 ЄСПЛ за умови, що вона дозволяє батькові дитини, вимагати від національного суду щоб йому було надано права опіки щодо своєї дитини (п. 55) [19, с. 9012]. В об'єднаних справах Волкер і Маркус C-92/09 і C-93/09 Volker und Markus Schecke and Eifert Суд ЄС, зокрема, зазначив, що право на повагу до приватного життя щодо обробки персональних даних, закріплене у ст. ст. 7 та 8 Хартії, «стосується будь-якої інформації, що має відношення до ідентифікованої особи» (пар. 52). Крім того, обмеження, які законно можуть бути накладені на захист персональних даних, «відповідають тим, що допускаються відповідно до ст. 8 ЄКПЛ» (пар. 52). Аналізуючи, чи було виправданим втручання у права, закріплені у ст. ст. 7 та 8 Хартії, Суд ЄС звернувся до судової практики ЄСПЛ щодо тесту на пропорційність (пар. 72) [20, с. 11149]. Тож подальше звернення до ЄКПЛ та практики ЄСПЛ є проявом європейського консенсусу.

Постійний взаємозв'язок прецедентного права Страсбурзького та Люксембурзького судів, а також поступовий вплив Європейського Союзу на сфери прав і свобод спонукали ЄСПЛ вперше з'ясувати свою позицію щодо стандарту захисту основних прав, запропонованого законодавством ЄС. Так, в рішенні Босфор 45036/98 *Bosphorus Airways v. Ireland* від 30 червня 2005 р. турецька авіакомпанія звернулася до ЄСПЛ зі скаргою на порушення Ірландією ст. 1 Першого протоколу до Конвенції 1950 р. ЄСПЛ не визнав порушення вка-

заної статті, підкресливши, що звільнення держав від відповідальності у тих сферах, що були передані на рівень міжнародної організації, було б несумісним з цілями і предметом Конвенції 1950 р., позбавляючи її у такий спосіб імперативного характеру та підриваючи ефективність закріплених нею гарантій (п. 154). ЄСПЛ також підтвердив, що така відповідальність може не настати, якщо захист основоположних прав як щодо обсягу наданих прав, так і механізмів контролю за їх дотриманням здійснюється у цій міжнародній організації на рівні, що є як мінімум еквівалентним захисту, передбаченому Конвенцією 1950 р. (пп. 155–157). Зрештою ЄСПЛ визнав еквівалентність захисту основоположних прав у ЄС системі захисту прав людини, встановленій Конвенцією 1950 р. (п. 165), зауваживши, що презумпція еквівалентності не є усталеною і підлягатиме розгляду ЄСПЛ за будь-яких змін у системі захисту прав людини в ЄС. ЄСПЛ може відмовитися від застосування цієї презумпції, якщо, проаналізувавши фактичні обставини конкретної справи, вважатиме, що у ній захист основоположних прав на рівні ЄС був «явно недостатнім», враховуючи при цьому особливості його правового порядку [21].

Загалом, Європейський суд із прав людини рідко звертається до практики Суду ЄС. Лише в дуже конкретних випадках у ЄСПЛ виникала необхідність побічно вирішувати питання про сумісність законодавства ЄС з ЄКПЛ або про ситуації, що потрапляють до сфери дії законодавства ЄС. Для прикладу справи, де ЄСПЛ досліджує Дублінський Регламент Європейського Союзу в питаннях надання притулку. Як це мало місце в справі *M.S.S. v Belgium and Greece, Tarakhel v. Switzerland* [22; 23].

Після прийняття у 2014 році Судом ЄС негативного висновку 2/13, що стосувалось питання можливості приєднання ЄС до ЄКПЛ здавалось існувала загроза неминучого виникнення тріщин у об'єднанні двох судів. У цьому відношенні виникало одне ключове запитання: чи продовжить ЄСПЛ використовувати «презумпцію Босфор» щодо системи захисту прав людини в Європейському Союзі? Як стверджували Лізе Гласс (*Lize Glas*) і Джаспер Кромменджик (*Jasper Krommendijk*), можливі три основні сценарії. ЄСПЛ продовжить слідувати презумпції Босфору так, ніби нічого не сталося. ЄСПЛ вирішить відмовитися від неї. Або ж ЄСПЛ продовжить використовувати «презумпцію Босфор», але більш суворим способом [24].

Довгоочікуване рішення знайшло своє відображення в справі *Avotīns v Latvia* від 26 травня 2016 р., за яким ЄСПЛ підтвердив презумпцію Босфору щодо рівноцінного захисту [25].

Висновки. Як зазначає професор Ян Вотерс, відбулось «взаємне перехресне запліднення» Страсбурзької та Люксембурзької системи захисту прав людини [26, с. 4]. На Суд ЄС покладається велика роль взаємодії з ЄСПЛ, практика якого є «еталоном» на Європейському континенті. Не приєднання Європейського Союзу до ЄКПЛ, через вказівку на порушення ст. 344 Договору про функціонування ЄС, а саме, як неможливість держав-членів ЄС піддавати спори щодо тлумачення або застосування Договорів жодним іншим методам урегулювання, крім передбачених Договорами – є не тільки проявом нівелювання Страсбурзької системи захисту прав людини, скільки бажанням чіткого розмежування правопорядків із збереженням головної мети, а саме дотримання цінностей, закріплених в ст. 2 ДЄС, серед яких повага до прав людини.

Список використаних джерел:

1. Case 29-69, *Erich Stauder v City of Ulm – Sozialamt*. *European Court Reports*. 1969. P. 425.
2. Case 11-70, *Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*. *European Court Reports*. 1970. P. 1134.
3. Case 4-73 *J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung v Commission of the European Communities*. *European Court Reports*. P. 507.
4. Case 36-75, *Roland Rutili v Ministre de l'intérieur*. *European Court Reports*. P. 1232.
5. Case 44/79, *Liselotte Hauer v Land Rheinland-Pfalz*. *European Court Reports*. P. 3745.

6. Case 136/79, National Panasonic (UK) Limited v Commission of the European Communities. *European Court Reports*. P. 2045.
7. Case C-13/94, P v S and Cornwall County Council. *European Court Reports*. P. 2164.
8. Case C-540/03, European Parliament v Council of the European Union. *European Court Reports*. P. 5822.
9. Tridimas T. *The General Principles of EU Law*, Oxford 2006, 577 p.
10. Grzeszczak R., Szmigielski A. Sądowe stosowanie Karty Praw Podstawowych UE w odniesieniu do państw członkowskich – refleksje na podstawie orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości i praktyki sądów krajowych. *Europejski Przegląd Sądowy*. 2015. Nr 10. S. 11–18.
11. *Право Європейського Союзу : нормат. матеріали / упоряд.: В.В. Яковюк, Т.М. Анакіна, Т.В. Комарова, О.Я. Трагнюк ; за ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2019. 500 с.*
12. Case C-260/89, Elliniki Radiophonia Tiléorassi AE and Panellinia Omospondia Syllogon Prossopikou v Dimotiki Etairia Pliroforissis and Sotirios Kouvelas and Nicolaos Avdellas and others. *European Court Reports*. P. 2964.
13. Case C-279/09, DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH v Bundesrepublik Deutschland. *European Court Reports*. P. 13900.
14. Case C-69/10, Brahim Samba Diouf v Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration. *European Court Reports*. P. 7197.
15. Joined cases C-468/10 and C-469/10, Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) (C-468/10) and Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEDM). *European Court Reports*. P. 12203.
16. Case C-70/10, Scarlet Extended SA v Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM). *European Court Reports*. P. 11975.
17. Case C-139/07 P, European Commission v Technische Glaswerke Ilmenau GmbH. *European Court Reports*. P. 5934.
18. Case C-386/10 P, Chalkor AE Epexergasias Metallon v European Commission. *European Court Reports*. P. 13108.
19. Case C-400/10 PPU, J. McB. v L.E. *European Court Reports*. P. 9012.
20. Joined cases C-92/09 and C-93/09, Volker und Markus Schecke GbR (C-92/09) and Hartmut Eifert (C-93/09) v Land Hessen. *European Court Reports*. P. 11149.
21. Case 45036/98 Bosphorus Airways v. Ireland. 2005. ECHR. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:\[%22003-1375632-1436174%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:[%22003-1375632-1436174%22]).
22. Case 30696/09 M.S.S. v. Belgium and Greece. 2011. ECHR. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-103050%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-103050%22]).
23. Case 29217/12 Tarakhel v. Switzerland. 2014. ECHR. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-148070%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-148070%22]).
24. Lize Glas and Jasper Krommendijk, From Opinion 2/13 to Avotiņš: Recent Developments in the Relationship between the Luxembourg and Strasbourg Court'. *Human Rights Law Review*. 2017. Vol. 17 (2).
25. Case 17502/07 Avotiņš v. Latvia [2016] ECHR. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-163114%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-163114%22]).
26. Wouters, Jan. The EU Charter of Fundamental Rights. Some Reflections on Its External Dimension. *Maastricht Journal of European and Comparative Law* 8. 2001. P. 3–10.

